Nusret OMERIKA

MOSTARSKO ALAHAMIJADO PJESNIŠTVO

Iako je vrlo teško precizno ustanoviti kada počinje pjesničko stvaralaštvo bosanskohercegovačkih muslimana na bosanskom jeziku pisano arebicom, jer se na njega dugo vremena gledalo s puno rezerviranosti i bez njenog istinskog, umjetničkog i estetskog valorizovanja, ipak se njena pojava može kontinuirano pratiti od početka sedamnaestog, pa sve do prve polovine 20. stoljeća. Alhamijado književnost je nastajala i razvijala se pored književnosti na orijentalnim jezicima i narodne epske i lirske pjesme, gotovo tri i po stoljeća, i u odnosu na ove dvije djeluje umjetnički skromnije i slabije. Razloge za tako nešto profesor Rizvić vidi u slijedećem: Nedostatak vlastite originalne književne tradicije na narodnom jeziku, nepoznavanje književnog stvaranja svojih slovenskih susjeda u BiH, koje je po svom duhu i prirodi inače bilo religijski zatvoreno, učinili su da se alhamijado literatura, s jedne strane, po svojim idejama, motivima i sadržini osloni na pobožno-didaktički vid naslijeđene orijentalne književnosti, a s druge strane, na muslimansku narodnu poeziju po obliku i književnom izrazu, uprošćavajući ih do suhog, egzaktnog i nepoetskog izričja.[1]

I u drugim krajevima Evrope gdje su vladale Osmanlije, kao što su Grčka, Albanija, Poljska, Bjelorusija imamo sličnu književnu pojavu, te u Španiji npr., u kojoj je utjecaj arapske civilizacije bio toliko jak skoro osam vijekova da se pored književnosti na španskom i latinskom jeziku razvila i književnost na narodnom jeziku pisana arebicom.[2]

1/ Muhsin Rizvić, *Književno stvaranje muslimanskih pisaca u BiH u doba austrougarske vladavine*, knjiga I, str. 29, Sarajevo, 1973.

2/ Abdurahman Nametak, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Sarajevo, 1981, str. 7. i 8.

Jedna od osnovnih karakteristika alhamijado književnosti je njena vezanost za muslimansku sredinu i nepostojanje dodirnih tačaka sa književnostima drugih naroda osim u početku nastanka, gdje se kod većine ljubavnih pjesama osjeća književna prisutnost Dubrovnika, Dalmacije i petrarkističke lirike, na koju nekoliko pjesama osobito leksikom živo podsjeća, što je vidljivo i prepoznatljivo i kod mostarskih alhamijado pjesnika. Najstariji dosada pronađeni alhamijado tekst je ljubavna pjesma "Hürvat türkisi" iz 1588/89. godine nekog Mehmeda Erdeljca, koga Ferenc Toldi neosnovano ubraja u mađarske književnike,[3] dok je poslijednji objavljeni alhamijado tekst "Mevlud" Saliha Gaševića objavljen u Sarajevu 1942. godine.[4]

Kao što je općepoznato, i Mostar je dao značajan broj istaknutih imena na polju nauke i literature u periodu vladavine Otomanskog carstva, pogotovo na orijentalnim jezicima. Međutim, nije zanemarivo ni alhamijado pjesništvo nastalo na ovim prostorima čiji se motivi u pjesmama kreću od ljubavnih, preko nazdravičarskih, do moralno-didaktičkih. Ne ulazeći u širu pojedinačnu, sadržajnu i estetsku analizu pjesničkog stvaralaštva mostarskih alhamijado pjesnika, u ovom kratkom pregledu donijet ćemo, ipak, o svakom od njih ponaosob nekoliko najbitnijih biografskih i bibliografskih podataka kao i pjesme po vlastitom izboru.

Ahmed-aga Aršinović Zirai

Porodica Aršinovića (Ziraizade) ubraja se među najstarije muslimanske porodice u Mostaru. U sidžilu mostarskog kadije iz 1651. godine[5] spominje se Zirai Ahmed-agina mahala nastala u prvoj polovini 17. stoljeća na prostoru oko Mesdžida Ahmeda Aršinovića koji je sagrađen prije 1651. godine na lokalitetu Donje mahale, nedaleko od mosta Mujage Komadine i desne obale Neretve.[6] Iz ove porodice potječe i pjesnik Zirai, koji je živio u 17. stoljeću i pjevao na turskom i bosanskom jeziku, čiji prvi spomen nalazimo u Kudsijinoj poslanici iz 1737. godine, gdje Kudsija osim Ziraije spominje još nekoliko mostarskih pjesnika iz tog perioda.[6a] U jednoj medžmui Arhiva Hercegovine u Mostaru, br. R-667, inv. br. 31, list 78. i 79. orijentalista Hivzija Hasandedić je pronašao i prvi put objavio njegovu čuvenu pjesmu "A ja pođoh i povedoh konja na vodu",[7] napominjući da on ne zna ko je njen autor ni kada je napisana.

3/ Dr. Smail Balić, *Kultura Bošnjaka, muslimanska komponenta*, Wien, 1973, str. 101.
4/ Fehim Nametak, *Bursali Sulejman Čelebi*, Mevlud, Sarajevo, 1973.
5/ *Sidžil mostarskog kadije br. 2*, list 53. Original se čuvao u Orijentalnom institutu u Sarajevu.
6/ Hivzija Hasandedić, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, Sarajevo, 1980.
6a/ Hivzija Hasandedić, *Spomenici kulture turskog doba u Mostaru*, Sarajevo, 1980.
7/ Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973, str. 444.

Muhamed Hadžijahić misli da joj je, s obzirom na mjesto i vrijeme nastanka, autor poznati mostarski stariji pjesnik Zirai Aršinović, koji je pjevao na bosanskom jeziku.[8] Isto misli i dr. Safvet-beg Bašagić i tvrdi da je Zirai jedini pjesnik Mostara koji je pjevao na turskom i maternjem jeziku u prvoj polovini 12. vijeka po Hidžri, i kako nema nikakvih tragova da je još neko drugi pjevao u tom periodu, proizlazi da bi njen autor mogao stvarno biti mostarski legator Ahmed-aga Aršinović, čije je pjesničko ime bilo Zirai.[9]

Pjesma "A ja pođoh i povedoh konja na vodu" spada u red najstarijih alhamijado ljubavnih pjesama u kojoj se posebno ističe slobodan ljubavni izliv nježnosti jezičkim izrazom koji nije bio raširen u vrijeme nastanka pjesme i odudarao je od islamske duhovnosti. Primjetno je da u pjesmi nema velikog broja turcizama, da je napisana ikavicom i da je bila podložna utjecajima trubadurske poezije kao i narodne lirike. Pjesmu donosimo u cijelosti:

A ja pođoh i povedoh konja na vodu,
a na vodi lipa gospa lišce umiva.
Zagrlim je, poljubim je, meni se moli:
"Nemoj, nemoj, ah bre nemoj, tako ti Boga!"
Ja potrgah šeftelije kano jabuke.
"Bogme ću te sad bašlijom, pri sebi ruke!
Sva sam se oznojila od velike muke.
Nemoj, nemoj, ah bre nemoj, tako ti vire!"
"Ja se tebi vrlo molim, moje janješce.
Nit' te pusujem niti velim obješenice.
Jere jeste crne oči i lipše lišce."
"Nemoj, nemoj, ah bre nemoj, tako ti Boga!"
"Ah, divojko lipotice, lipa ti si boja!
Ja se milom Bogu molim, hoćeš biti moja".
"Pusti mene, mlad junače, biti ću tvoja.
Nemoj, nemoj, ah bre nemoj, tako ti vire,
ja sam jedna sirotica u mile majke.
Ostavi se, mlad junače, mene divojke!
Bog te ubio, jer mi kršiš bile ruke!
Nemoj, nemoj, ah bre nemoj, tako ti Boga!
Ja sam tiče jarebiče, a ti si soko,
kad me hoćeš ufatiti, ne let' visoko!"

8/ Hivzija Hasandedić, *Nekoliko zapisa iz orijentalih rukopisa Arhiva Hercegovine u Mostaru*, POF XVI-XVII/1966-67, Sarajevo, 1970, str. 122.-124.
9/ Muhamed Hadžijahić, *Osvrt na dosadašnje objavljene tekstove i istraživanja iz problematike alhamijado književnosti*, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Odjeljenje za književnost i umjetnost, knjiga 5, Sarajevo, 1978. godine.

"Ah, da mi je poljubiti u črno oko!"
"Nemoj, nemoj, ah bre nemoj, tako ti vire!
U mene je ljuta majka, karat će mene.
Ako mene vidi bratac, ubit će mene,
u mene moj dragi ima, ljubit će mene.
Nemoj, nemoj, ah bre nemoj, tako ti Boga!
Kose su mi ružice, ne trgaj mene!
Lice mi je ljubičica, ne lubi mene!
Ja sam jedna grličica, ne grli mene!
Nemoj, nemoj, ah bre nemoj, tako ti vire!
Ako sam ja udovica, ne čini misli,
ah i mi smo bir-zeman (d)e bile divojke.
Pusti mene, mlad junače, tako ti Boga!
Nemoj, nemoj, ah bre nemoj, tako ti vire!"

Abdullah Bjelavac

Rođen je, živio i umro u Mostaru (1857-1905). Bio je sitnoposjednik i urar (sahadžija), a to im je zanimanje bilo kao neka porodična tradicija. Imao je dva sina: Abdurezaka Hifziju, poznatog našeg književnika i Mustafu, koga su ustaše ubile u Lepoglavi 1941. godine.[10] U bosanskohercegovačkoj alhamijado književnosti pojavio se svojim pjesmama potkraj 19. stoljeća, potpuno drugačijim od onih kakve su dotada pisane. Naime, pjesme imaju tipični prigodničarsko-nazdravičarski karakter i jedinstven su primjer ove vrste poezije u alhamijado pjesništvu uopće. Pjesme su mu pronađene u jednom autografu Muhameda Ruždije[11], gdje su sabrana skoro sva djela Ruždijina, koja je A. Bjelavac vjerovatno uzeo da prepiše; na strani dvadesetoj zabilježio je ispod Ruždijinog teksta prvu pjesmu "Tebrik" (čestitka). Na strani 47. ima zabilježeno da je pisao ovo u Mostaru 7. zul-kadeta 1312. po Hidžri ili 8. aprila 1895. godine. Na stranici 63. napisao je drugu svoju pjesmu "Evo nami sad proljeće lipo doleti" u kojoj je u posljednjem distihu dao podatke o sebi što je inače uobičajni manir u orijentalnoj, a i u alhamijado književnosti.[12] Pjesma "Tebrik" (čestitka) ima svega osam stihova ispjevanih u jedanaestercu i, kao što smo već rekli, prigodničarskoga je karaktera.

10/ Dr. Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb, 1931, str. 76.

11/ Dr. Abdurahman Nametak, *Abdulah Bjelavac*, Takvim 1981.

12/ Muhamed Ruždi je najplodni i najsvestraniji pjesnik bosanske alhamijado književnosti u 19. stoljeću. Ustvari, to je pjesničko ime Muharemage Dizdarevića iz Trebinja (1825-1905), podvukao N. O. Opširnije vidjeti u knjizi *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Sarajevo, 1981.

I druga njegova pjesma je ispjevana u formi kurban-bajramske čestitke sa puno toplih želja za napredak i sreću ljudi i to u trinaestercu. Oba ova stiha koja susrećemo u prvoj i drugoj pjesmi su karakteristična za Ruždijin "Zbornik" i nose tipične osobine starog mostarskog govora, kako je primijetio Abdurahman Nametak u svom kraćem osvrtu na ove dvije pjesme.

TEBRIK (čestitka)

Bog veselo da učini Bajram vam,
Kao Bajram, i ostale dane vam!
Vaši posli sve sretnije išli vam,
Zameršaja nikada ne bilo vam!
S(e)rce časno muku da ne vidi vam,
Da provedeš veselo sabah, ahšam!
Da procvate na svijetu svašto vam,
Slavno, časno i svijetlo ime vam!

EVO NAMI SAD PROLJEĆE LIPO DOLETI

Evo nami sad proljeće lipo doleti,
I proljeće Kurban-bajram sretno prefati.
Mubareć vam Kurban-bajram sretan, čestiti,
I oslena svako dobro da vas usprati!
Rukujem se ovom knjigom, ti je prefati!
Molim: selam i merhaba ti mi ne krati!
U veselju puno godin da vas uzprati,
Sve veseje za vesejem da vas uzprati!
Tvoj poznanik Abdullah sam, vama poznati,
U Mostaru Bjelavac sam, evo podpis ti!

Omer-efendija Humo je rođen u Mostaru 1808. godine i za njega se s pravom može reći da se među prvima zalagao za prednost narodnog bosanskog jezika nad turskim. Kao muderis, u svakodnevnom radu s učenicima i ljudima predlagao je preobražaj u sistemu obrazovanja, te insistirao da se nastava održava na maternjem jeziku tako da je svi razumiju, što je u ono vrijeme bio pionirsko-revolucionarni rad. Svoju ljubav za bosanski jezik izrazio je upečatljivim stihovima:

"Brez šuhbe je babin jezik najlašnji
Svatko njime vama vikom besidi
Slatka braćo Bošnjaci, hak vam Omer govori"

Ovaj obrazovani teolog pisac je prve štampane alhamijado knjige

"Sehletul-vusul" u Sarajevu 1875. godine u kojoj se nalaze kao dodatak i tri alhamijado pjesme: "Dova na bosanskom jeziku", "Stihovi zahvale na bosanskom jeziku" i "Dženetska ilahija", koja je bila vrlo omiljena i popularna u svim krajevima BiH i Sandžaka. Varijante ove pjesme zabilježili su Ahmed Aličić, Osman Sokolović i Mehmed Mujezinović, što po nekim mišljenjima dovodi u pitanje Humino autorstvo. Ibrahim Kemura, međutim, navodi kako "pri sadašnjim istraživačkim rezultatima nema razloga da Humi poričemo autorstvo".[13]

Prvu i najdužu pjesmu od ove tri objavio je Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak u "Istočnom blagu", II dio, pod nazivom "Derviški savjeti",[14] a odatle su je preuzeli Kemura-Ćorović i štampali u svom djelu pod nazivom "Savjeti".[15] Verzija ove pjesme se znatno razlikuje od originala koji je štampao Humo. Kao što primjećuje Kemura, pjesme su mu sastavljene bez ikakvih literarnih pretenzija i imaju samo kulturno-historijsku vrijednost i one su prožete vjersko-didaktičnom notom, što uostalom odgovara žanru ove poezije.[16] Pjesme su mu bile veoma popularne i recitovane su među narodom, tako da je neke njegove stihove zapisao i poznati folklorista Ivan Zovko iz Mostara. Ovom prilikom donosimo pjesmu "Dženetska ilahija".

Kad ja pođoh u džamiju,
susrete me naš pejgamber,
di me srete tu mi reče:
"Ovaj svijet kano cvijet,
ovi insan bijel behar,
puhnu ejan, spade behar.
Svačemu će feleć doći;
i insanu i hajvanu,
i tičici u gorici,
i ribici u vodici.
I nama će mrijet doći,
u mezar se zatvoriti,
u mezaru nejma pendžer,
da je gledam po Džennetu,
po Džennetu, po devletu.
U Džennetu jedna bahča,

13/ Dr. Abdurahman Nametak, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Sarajevo, 1981, str. 224. i 225.

14/ Ibrahim Kemura, *Prva štampana knjiga arebicom na našem jeziku*, Glasnik VIS, br. 5/6, Sarajevo, 1969.

15/ Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak, *Istočno blago II*, Sarajevo, 1897.

16/ Kemura Sejfudin ef. Scheich und dr. Vladimir Ćorović: *Serbokroatische Dichtungen Bosnischer Moslims aus dem XVII, XVIII und XIX Jahrhundert*, Sv. 2, Sarajevo, 1912.

u toj bahči jedno drvo,
ime mu je Tuba drvo,
na njem ima svaka voćka,
hazur odveć vrlo slatka,
pod njim ima jedno vrilo,
ime mu je Kevser vrilo,
kod njeg side tri buljuka;
jedan buljuk sve džometa,
drugi buljuk sve gazija,
treći buljuk sitna djeca,
sitna djeca iz mejtefa,
u ruci im po maštrafa;
kevser-šerbet oni toče,
te sve poje svoje majke,
svoje majke i babajke,
La ilahe illallah.
Ne prodaj se dunjaluku sakatom,
već kupujte sve Dženneta lezette.
Grih ti đunah ne bude,
Džennet-Bajram kad bude,
Džennet-saraj lipa kuća,
ko uniđe, eto sriće!

Hamza Sulejman-ef. Puzić je posljednji veliki epigrafičar Mostara. Pisao je na turskom i bosanskom jeziku. U alhamijado književnosti poznat je po svom spjevu "Ibrahim terzija" od 265 stihova, uglavnom sedmeraca sa ponekim osmercom, te sa pravilnom rimom koja se ponekad proteže kroz deset ili čak 44 uzastopna stiha.[17] Spjev je didaktično-poučnog karaktera, i on ga je, kako navodi Abdurahman Nametak, napisao prema zapamćenju iz usmenog prenošenja djela "Kitab kasida kelam Ibrahim" od Mula Sulejmana Tabakovića iz Novog Pazara iz 1278. godine po Hidžri ili 1861/1862. i na rukopisu koji je objavljen 1927. godine u Mostaru Puzić je zapisao: "Gradio Puzić Hamza u 1287. godini po Rumi tarihu kada je bio u ruždiji mektebu u četvrtom sunufu za turske vlade". Ovaj rukopis je bio vlasništvo Salihage Džokle iz Rotimlje i uništen je u julu 1943. godine, kad su Nijemci popalili kuće na Orašju u Rotimlji a stanovništvo poubijali.[18]

17/ Ibrahim Kemura, n. d., str. 214.
18/ Abdurahman Nametak, n. d., Sarajevo, 1981.

Puzić je bio izvrstan pjesnik na turskom jeziku i vrlo vješt sastavljač hronograma u svoje vrijeme. Poznata mu je duža elegija od 54 stiha koju je spjevao povodom tragične smrti muftije Karabega, a ona se nalazi u Arhivu Hercegovine u Mostaru (rukopis 29, inv. br. 375, na listovima 35b -37b),[19] kao i hronogram uklesan na kamenoj ploči Šejh Jujine kuće na Mejdanu u Mostaru.[20] Ovom prilikom donosimo njegove malo poznate stihove o zbivanjima u IVZ-i 1937. godine.

PJESMA HAMZE PUZIĆA POVODOM NEKIH DOGAĐAJA U IVZ GODINE 1937.

Svak se čudi sada u nas,
Šta se radi ovo od nas!
Naši ljudi sada šute,
Oni nešto ružno ćute.
Oni neće da se bude,
Niti hoće da se trude.
More biti da se boje
Da ne bude njima gore.
Neki dao svoje uho
Da bi nešto za se čuo
Ozgar novi ljudi doće,
Niko ozdal doći neće.
Kako kažu kalendari,
To će biti komesari...,

odlomak

Na kraju ovog kratkog osvrta na alhamijado poeziju mostarskih pjesnika treba spomenuti ljubavnu pjesmu "Lipa ti si, moj dilbere, bog te vidio" nepoznatog autora koja je zabilježena 1241. godine po Hidžri (1825/1826),[21] i čiji se original čuva u Univerzitetskoj biblioteci u Beogradu pod brojem 22657 i koja po jezičkim osobinama, kao što su upotreba ikavizama i izraza: lipa, lišce, bile, čatma, oklačan, mećit, oplačan itd., po nastanku pripada 18. stoljeću i to hercegovačkom podneblju. Ove spomenute lekseme su karakteristika mostarskog narodnog govora 18, 19, i prve polovine 20. stoljeća, ali je teško dokazati samo na osnovu jezika da je pjesma ipak nastala u Mostaru

19/ Ibidem, str. 31.

20/ Hivzija Hasandedić, *Djela i kraći literarni sastavi Muslimana BiH koji su napisani na orijentalnim jezicima i koji se nalaze u Arhivu Hercegovine u Mostaru*, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, knjiga IV, Sarajevo, 1976.

21/ H. Hasandedić, *Sinan-pašina džamija u Mostaru*, POF XII-XIII, 1962/63, str. 263.-264.

iako sve upućuje na to. Pjesmu donosimo u cijelosti:

LIPA TI SI, MOJ DILBERE, BOG TE VIDIO

Lipa ti si, moj dilbere, Bog te vidio,
lipo t' lišce imaš, ja te ljubio,
bile t' ruke imaš, mene grlile,
lipa t' medna usta imaš, mene ljubile!
Što su tvoje trepavice i oči,
vrlo ti me, moj dilbere, namuči,
al, me bogme ašikovat nauči!
Što su tvoje čatme, kapci, obrve,
odnesoše moju pamet na more!
Pod kućom ti jedan duvar viran,
vazda idem ja za tobom u divan;
nad kućom ti jedan mećit oklačan,
vazda z tebe, dilbere, u nje sam oplačan.
Za kućom ti jedno vrilo močilo,
ne bi l' drago u nidarce skočilo,
a skočivši jednu noćcu noćilo.

Još jedna alhamijado pjesma nepoznatog pjesnika iz Mostara pronađena je prilikom rekonstrukcije krova na kompleksu Velagića kuća u Blagaju u jednoj medžmui koja ima četrdeset stranica i čiji je sadržaj veoma raznovrstan. Ne može se precizno utvrditi ni autor, ni godina nastanka, osim da je ispjevana s puno emocija u ljubavnom zanosu i patnji istovremeno.[22] Ovom prilikom donosimo dio pjesme:[23]

Neće sreća da uz mene ostane
Da mi ljubav sada bliska postane
ne bi l' bilo moje srce uz dragu
imam pero to mi daje sad snagu
Gdje je ljubi sad i pravda i obraz
i Bogu je evo žalan moj poraz
Jer se ne da moja draga poljubit
Oštrim nožem u srce ću sad udrit

22/ *Zbornik alhamijado književnosti*; Odabrao i priredio dr. Muhamed Huković, Preporod, Sarajevo, 1997, str. 49.
23/ Šaban Zahirović i Salih Trbonja, *Tri pjesme nepoznatih pjesnika iz Mostara*, Most, godina XII, br. 58 - 59, Mostar, 1985.

moja krvca na tvom vratu nek bude
neka visi poput kazne i nek te osude
Ako odem ja u rajske vrtove
Ljepojke će rajske vazda pitat za mene...

Sve ovo do sada rečeno govori nam o paralelnom postojanju, iako u manjem obimu, alhamijado pjesništva s narodnim, i onim što je stvarano na orijentalnim jezicima, koje, istina je, po umjetničkoj kvaliteti, jezičkoj ljepoti, motivima i vrstama dobrano zaostaje, pogotovo za ovim posljednjim. No, ono je postojalo u Mostaru kao književni izraz na narodnom bosanskom jeziku i kao takvog ga treba prihvatiti i proučavati bez obzira na njegovu slabiju literarnu vrijednost.